

կան ձեւ մ'առած հինգ դարէ տառջ ընդհանրացած պիտի չըլլայ մեր մէջ:

Քահանան մինչդեռ կը զգեստաւորուի աւանդատան մէջ՝ դպիրք կը սկսին երգել « Խորհուրդ Խորին »ը զոր բարադրած է Խաչատուր Տարօնեցին: Այս եւս նորա մոտ ալ տէտը է համարել քանի որ 1568ի տպագրութիւնը չի նշանակեր զայս մինչդեռ միւս երգերը կը նշանակէ:

Հ. Բ. ՊՐՏՈՒՐԵԱՆ

ՆՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՍՐԲՈՑ ՆՇԽԱՐՆԵՐԸ

Ամէն դարերու և ամէն կրօններու մէջ, աստուածապաշտ թէ հեթանոս, սուրբ և ընտրեալ անձանց նշխարները նուիրական համարուել և յատուկ յարգութեան նիւթ են եղեր: Այնպէս ընդունուած է, թէ այն հոգեւոր առանձին զօրութիւնը՝ որով հոսիացած էին կամ կը կարծուէին այդ անձինք, կը փոխանցուէր նաեւ անոնց վերաբերեալ իրաց, և յետ անոնց մահուան՝ անջինջ կը մնար այդ վերջնոց մէջ: Այս գաղափարին ընդհանրականութիւնն արդէն իւր ճշմարտութեան ապացոյցն է: Չանց առնելով միւս կրօնները, այդ յարգութիւնը պիտի նկատեմ հոս լոկ քրիստոնէութեան մէջ:

Նշխարք անուան ներքեւ կ'իմանանք, ինչպէս յայտնի է, նախ՝ սրբոց մարմնոյն մնացորդները, ոսկը, միս, արիւն. յետոյ այն իրեր՝ որոնք ի կենդանութեան կամ յետ մահու անոնց հետ շփուելով՝ սրբացած են, ինչպէս հագուստ, սպաս, գերեզման և այլն. և վերջապէս անոնց նահատակութեան գործիքները: Պիտի քննեմ զասոնք՝ 1, Հին օրինաց մէջ. — 2, Առաքելական դարուն. — 3, Ընդհանրական եկեղեցւոյ մէջ. — 4, Հայոց քով. — 5, Նշխարաց փոխադրութիւնը. — 6, Անոնց

պահպանութեան եղանակները. — 7, Անոնց յարգութեան ձեւերը:

Ա. — ՀՐԻՄ ՄԵՋ կար նշխարայարգութիւնը շատ հին ժամանակներէն: Յովսէփ նահապետը մեռնելու ժամանակ խնդրեց իւր սոհմակիցներէն՝ որ երբ օր մը ելնեն Եգիպտոսէն, իւր ոսկիքն ալ միասին տանին. (Խնդ. Ծ, 24), և անոնք կատարեցին իւր խնդիրը (Եւր, ԺԳ, 19): Այս գործին մէջ յատուկ պատիւ և մեծարանք մը կը տեսնենք ոսկերաց նկատմամբ, որպէս թէ կենդանի լինէին և հրճուէին իրենց ազգակցաց հետ երթալուն համար: — Մովսիսի հովուութեան ցառազարհ հրաշագործութեան այնպիսի կարողութիւն մը կը զգենու Քորեբ լեւան վրայ (Եւր, Գ, 2-6), որ մարգարէն անոր ձեռքով կը կատարէ իւր բոլոր զարմանալի գործերը. « որով արասցես նշանս » (անդ, 17): Մերթ վիշապ կը դառնայ այն. երբեմն գետոց ջրերն արեան կը փոխէ. Եգիպտոսը գորտերով ու միջատներով կը լեցնէ (անդ, Է-Ը). իւրայիւլացոց առջեւ կարմիր ծովը կը պատուէ (անդ, ԺԳ, 16). ժայռէն ջուր կը բխեցնէ (անդ, 5-6). Յետուայ յաղթանակներ շահել կու տայ (անդ, 9), և այլն: — Եղիայի մաշկակը՝ նախ իւր, ապա Եղիայի ձեռաց մէջ Յորդանան գետը բաժնեց, և անոնք միւս կողմն անցան (Գթագ. Բ, 8, 14): — Եղիա իւր ցոպը Գեեզի անուն սպասաւորին յանձնեց, որպէս զի տանի սոմնացոյն մեռեալ զաւակին երեսին վրայ դնէ և յարուցանէ (անդ, Գ, 29-31): — Յովասու օրով երբ Հրեայք մեռեալ մը կը թաղէին, և տեսան Մովաբացոց յարձակումը, ահապարելով փախչել՝ Եղիսէի գերեզմանին վրայ ձգեցին մեռեալը, որ « գնաց և մերձեցաւ յոսկրոն Եղիսէի և կենդանացաւ » (անդ, ԺԳ, 21): — Դաւիթ Աստուծոյ մասնաւոր ինձամբը ցոյց կու տայ նշխարաց վրայ՝ երբ կ'ըսէ. « պահէ զամենայն ոսկերս նոցա (արդարոց) և մի ի նոցանէ մի՛ փշրեսցի » (Սաղ. ԼԳ, 21): — Բոլոր այս օրինակաց մէջ տեսանք մեք ոսկը, հագուստ, ցուպ, կամ թէ ըսենք՝ ամէն ինչ սեպական սրբոց,

որոնք կը մեծարուն ու կը հրաշագործեն հին օրինաց մէջ։

Բ. ԱՌԱՔԵԼՈՅ ՈՐՈՎ։ — Այն Աստուածը՝ որ իւր փառաց և հաւատարիմ ծառայիցը պատուոյն համար՝ քաջալերեր էր անոնց նշխարաց յարգանքը, տալով անոնց հրաշագործութեան զօրութիւնը, չէր կրնար այդ պատիւը գլխանի իւր ծառայից նոր օրինաց մէջ, և փրկել ըրիստոնեայ ժողովուրդն անոնց նշխարաց օգտութենէն։ Յիսուս նախ ինը տուաւ աղոր օրինակը։ Տեառտես կինը՝ որ կ'ուզէր բժշկութիւն գտնել իւրմէ, խորհեցաւ՝ թէ « միայն մերձեցայց ի հոսկիւրս նորա՝ փրկեցայց »։ Գնաց դպաւ. և Յիսուս, որ առանց զայն նշմարեալ՝ կը կարողար անոր սիրտը, և որ կարգ մը նոր ըրիստոնեայներէ աւելի լաւ գիտէր՝ թէ ո՞րն է իւր տուած և պահանջած անխառն ու մաքուր կրօնքը, թոյլ տուաւ՝ որ իւր հանդերձին ապաւինող կինը բժշկուի, ինչպէս որ եղաւ (Մրկ. Ե, 25-29)։ Այս գործն արդիւնքն է սկզբան մը՝ զոր ապացոյցի ծիսականութեան խնդրոյն առթիւ (Մանգումէ, 4 յան. 1905) և կը կրկնեմ հոս. այսինքն՝ թէ Յիսուս վերացական չոր հաւատք մը չէր զոր ուզեց աւանդել իւր հաւատացեցողոյ, այլ նկատելով որ գործ ունէր ոչ թէ անհիւթ հոգիներու, այլ մարմնաւոր էակաց հետ, իւր շնորհներն անոնց հաղորդելու համար միջնորդ առաւ տէրակն եկիւր իսկ, որով միայն պիտի կարենար իւր շնորհաց տուելութիւնն զգալի ընել անոնց զգայարանաց։ Այսպէս ջուրը միջնորդ կու տայ հոգեկան այնպիսի մեծ զօրութեան մը, որ առանց անոր փրկութիւն չկայ. « Եթէ ոչ որ ծնցի ի յոյժ և ի Հոգւոյ, ոչ կարէ մտնել յարքայութիւն Աստուծոյ » (Յճ. Գ, 5)։ — Հիւանդաց օծութեան խորհրդոյն համար միջնորդ կու տայ իւրը (Մրկ. Զ. 13), ոչ թէ իւր առողջացուցիչ բնական յատկութեան համար, ինչպէս կը համարին հանճարեղ ըրիստոնեայք ոմանք. զի ոչ ինչ կրնար զօրել ինքնին ծանր հիւանդաց, որոց միայն կը մատակարարուէր այն՝ ըստ ականարկութեան Բակորոսի. « Փրկեսցի

գոշխտեալ և յարուցի զնա Տէր » (Ե, 14). և բաց ի մարմնական առողջութենէն՝ ունէր ուրիշ նպատակ մ'ալ. « և եթէ մեղս ինչ գործեալ իցէ՝ թողցին նմա » (անդ)։ Ուրեմն իւրը լոկ միջնորդ մը կը հանդիսանար մարմնայ և հոգւոյ բժշկութեան, զուրէ՛ն նախամեծար համարուելով ուրիշ նիւթերէ՝ իւր բնական բուժիչ յատկութեան համար, ինչպէս մկրտութեան մէջ ջուրը՝ իւր բնական մաքրիչ յատկութեան պատճառաւ. թէեւ այդ բնական յատկութիւնը չզօրեն հոգ, և յայտարարք միայն լինին հոգեկանին։ Յիսուս իւր թրով շաղուած կուս անգամ միջնորդ կ'առնու ի ծնէ կուրին բժշկութեան (Յով. Թ, 6)։ Ինքն իսկ Աստուած՝ մարդոյն աւելի զգալի եղանակաւ մտնեալու համար՝ ոչ ապաքին թանձր մարմին զգեցաւ, և կը մարմնակա միշտ տէրունական սեղանոյն վրայ։ Միով բանիւ՝ իւրիւր զործակցութիւնն աստուածային շնորհաց՝ փրկագործութեան խորհրդոյն տնհրաժշտ պայմանն է։

Ձայր գիտնալէն վերջ՝ Յիսուսի աշակերտաց և անոնց յաջորդաց որ և է կասկածանաց տեղի չէր մնար՝ նշխարաց յարգութեան և անոնց օգնութեան դիմելու, որոնք աւելի խոնարհ չէին ըսն աղբիւրի ջուրը, ձիթեանոյ խորը և գետնի հոյրը, որպէս զի անոնց չափ օգտակար չլինէին։ Ասոնց գլխաւորներն էին Յիսուսի պատկանեալները, և ամենէն յառաջ իւրիւր, որոյ պաշտաման վրայ կատարած հետազոտութեամբս (Մանգումէ, 3 յան. 1905), որ դեռ թարմ է ընթերցողացս մտքերուն մէջ, և զոր աւելորդ կը համարիմ երկրորդեւ, տեսանք երկարօրէն՝ թէ ինչպէս ինքն իսկ Յիսուս փառաւորեց զայն՝ իւր երկրորդ զաւտեան շքեղ կարապետը սահմանելով զայն. և թէ ինչպէս առաքեալք և իրենց անմիջական յաջորդք բանիւ ու զործով կը մեծարէին զայն Գողգոթայի վրայ, որոյ համար Աղբիւսնոս հալածիչը 137 թուականին ծածկեց զայն հողով ու վրան Արամազդայ տաճար կանգնեց. և զոր երկու դար վերջ կրկին հանեց Ս. Հնդինէ, և ականատես եղաւ օրհասականի

մը յանկարծական բժշկութեան անոր զօրութեամբ: — Առաքելական դարուն իսկ Յիսուսի զգեստուց, խաչին և նոյն իսկ Առաքելոց նշխարաց (որոց մասին քիչ յետոյ)՝ տրուած մեծարանքը խորհել կու տայ մեզ՝ թէ Թրկչին միւս նշխարներն ալ, այս ինքն խաչին տախտակը, սպունգն ու տէգը պահուած ի Հոովմ, պատմունանը, գամն ու փուշն ի Տրեւիս, կրնան՝ ամբողջովին կամ մասամբ՝ ինչամով հաւաքուած և աւանդուած լինել ապագայից:

Ոչ միայն Թրկչին նշխարները, այլ անոր ժամանակակից սրբոց պատկանեալներն ալ կը յարգուին ու կը հրաշագործեն առաքելական դարուն: Ոչ ապաքին ասոնք բնակարան եղած էին կամ սերտ կցորդութիւն ունեցած սուրբ հոգիներու, անոնց հետ միասին հրաշքներ գործած, և որոց հետ օր մը վերստին պիտի միանային (ուկերքը) յաւիտեանական փառքը ժառանգելու համար: Ուրեմն պատշաճ էր որ շարունակէին ընդունիլ այն մեծարանքը՝ զոր կը վայելէին ի կենդանութեան և պիտի վայելին յետ յարութեան: Պատգոս առաքեալ ղեռ չէ վախճանած, հաւատացեալք անոր քրտինքը սրբած « քաւիկաներն » ու « վարչամկներն » իրենց տները կը տանին, և անոնց զօրութեամբ հիւանդութենէ ու ղեւերէ կ'ազատին (Գրծ. ԺԺ, 12): Ահա ատոնք ոսկր անգամ չեն. և սակայն այդ դարուն իսկ կը յարգուին ու կը շնորհաբաշխեն: Ստեփանոս սարկաւագ երբ կը նահատակուի, ոչ թէ իւր ազգականը, այլ բարեպաշտ հաւատացեալք՝ « արք երկիւղածք » մեծ շքով կը վերցնեն ու կը թաղեն անոր մարմինը (Գրծ. Լ, 2): Մարմնոյն ընդունած պատիւը չէր կրնար թաշկինակաց ընդունածէն նուազ լինել: Եւ այս ամէն վկայութիւնք սքանչելի դասեր են կարծեցեալ աւետարանականաց:

Գ. ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԵՋ ալ անշուշտ պիտի հոչակուէր այդ բարեպաշտ սովորութիւնն ու աւելի բարգաւաճէր. կամ լաւ եւս անոր նկարագիրն ընդարձակագոյն ձեւի մը ներքեւ պիտի աւանդուէր

մեզ եկեղեցական պատմութենէն: Յովհաննէս՝ Յայտնութեան մէջ ունի հետեւեալ կարեւոր տեղին. « Տեսի ի ներքոյ սեղանոյն զՏոգիս ամենայն մարդկան »՝ որ նահատակուել էին Աստուծոյ համար (Ձ, 9—10): Այս վկայութեան մէջ նախագաղափարը կը տեսնենք այն քիչ յետոյ ծանօթ սովորութեան՝ որով սեղանաց ներքեւ վկայից նշխարներ կը զետեղէին, ինչ որ ցարդ կը տեսէ, ի պատիւ պատարագեալ Աստուծոյն նոյն սեղանոյ վրայ, և ի պատիւ Աստուծոյ համար նախապէս կամ բաւոյապէս պատարագեալ նոյն սրբոց: Այդպիսի սեղաններէն ես անձամբ տեսած ու շօշափած եմ Հոովմայ գեղատաղամբանաց մէջ՝ 1895ի ուղեւորութեանս՝ քրիստոնէութեան սկզբնական ժամանակաց յատուկ: Երեսնակայեցէք մատրան մը պատին մէջ բացուած կիսաբոլոր խորշ մը, որոյ յատակի ցարին ներքեւ զետեղուած է՝ միշտ պատին մէջ՝ նահատակի մը մարմինը, արտաքին քառակուսի կափարջով մը, և ասոր վրայ քանդակուած տապանագիր մը:

Յովհաննէս Առաքելոյն աշակերտ և Անտիոքայ եպիսկոպոս սուրբ Իգնատիոսի վրկայաբանութեան մէջ, որ Բ դարու գործ կը համարուի, այսպէս կ'ըսուի. « Իւր սուրբոսկրաց կարծրագոյնները միայն մնացին (առիւծուց ժանիքներէն), որոնք յԱնտիոք տարուեցան և պահուեցան արկղի մը մէջ՝ իրեն անգին գանձ մը թողուած սուրբ եկեղեցւոյ » (Գ. 2): — Եւսեբիոս յառաջ կը բերէ Յովհաննէս միւս մէկ աշակերտին և Չմիւռնիոյ եպիսկոպոսին Ս. Պողոսկարպոսի հինաւուրց վկայաբանութիւնը, յորում կը կարդանք՝ թէ թշնամիք հնարքներ կը գործէին, « որ գոնէ անոր մարմինը մեզ չշնորհուի, ինչպէս որ շատերը կը բաղձային զայն ունենալ և մասնակցիլ սրբոյն մարմնոյն ». ամբաստանելով՝ « որ անոնք խաչեալը թողած՝ ասոր չերկրպագեն ... չգիտնալով՝ թէ մենք զԳրիստոս երբեք չենք կրնար թողուլ ... Կ'երկրպագենք ասոր իբրեւ Աստուծոյ որդւոյն. իսկ վկայքը կը սիրենք արժանա-

Ա Ն Տ Ե Պ Է Ջ Ն Բ

պէս՝ իրրեւ աշակերտներ ու նմանողներ Տիրոջ՝ . յետոյ երբ մարմինը կ'այրուի, « հաւաքեցինք, կ'ըսէ, անոր սկիզբը՝ պատուական տկոնքներէ և ընտիր սկիի ու տնի բանկադին, և զըինք ուր արծանն էր » (Դ, Ժ) : Այս վկայութիւնը, ինչպէս և հեթանոսաց երկիրը՝ որ նահատակին աստուածային պաշտօն չընծայուի, կը ցուցնեն՝ թէ նշխարաց սեպհական պաշտօն մը կար արդէն, աւանդուած նոյն երկու առաքելական հարց վարդապետէն :

Միշտ նոյն գաղափարն է՝ զոր կը տեսնենք Դ զարու սկիզբը՝ Դիոկղետիանոսի հայածանաց ժամանակ, ուր սրբոց նըշխարները հանգստարաններէ հանելով ծով վը կը թափէին, « որպէս զի մի՛ գուցէ անոնց կարծեօք ... Աստուած համարուելով՝ երկրպագութիւն ընդունին » (Եւսեբ, Ը, Գ) : — Ս. Վիւկենտ սարկաւազի վկայարանութեան մէջ ալ կը կարդանք՝ թէ նահատակութեան առնթրեակայ քրիստոնեայք « իւր ոտից հետքերը կը համբուրէին, ջերմեռանդ հետաքրքրութեամբ մ'աւնոր մարմնոյն վիրաց կը դպչէին, և անոր արիւնք վարչամակաց մէջ կը հաւաքէին՝ զայն իրենց սերնդոց թողու համար իրրեւ ի պաշտպանութիւն » (Թուրին, 128) : — Ս. Հիլարիոս՝ միշտ նոյն դարուն՝ այսպէս կը զրէ առ կոտտանդ կայար. « Ամենուրեք հաւաքուած է վկայից արիւնք, ամենուրեք անոնց յարգելի նշխարները կ'ընծայուին ի վկայութիւն » (զլ. Ը) : Այո՛ « ամենուրեք », հին օրինաց մէջ, առաքելական դարուն մէջ, տիեզերական եկեղեցւոյն մէջ՝ սկիզբէն մինչեւ մեր օրերը. և ասոր դէմ ամէն խորհուրդ՝ հակառակ է ճշմարտութեան, Ս. Գրոց և քրիստոնէութեան :

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

Շարայարիչ

1. Սիւսեան Ժեզարու սկիզբը, իսկ Ռադիշեյն նոյն դարու կիսուն կ'ապրէին :

Յայտրոյ աշխարհական տաղը՝ Առաքել Սիւսեանոյ հեղինակութիւնն է, թեւ 1116 թիւ ձեւագիրը, որ (մէկ բացատրեամբ) ամբողջ Առաքել Սիւսեանոյ գործերը կը պատանակէ, Առաքել Ռադիշեյնոյ կ'ընծայէ : Այս երկու համանուն վարդապետները որոնք մի և նոյն դարուն մէջ ապրեցան՝, միայն Առաքել անունով ձանյցունելուն համար՝ իրենց գործերը շփոթել կոտ տան ձեւագրաց օրինակողներուն . բայց այսօր ուսումնասիրելով գիրքեր՝ շատ դիտարեամբ կը բաժնային երկու Առաքելներու գործերը : Սիւսեանին՝ անի բանաստեղծական խառնուածք ունի քան Ռադիշեյին. և ասպիւն ուզած է դասական բանաստեղծ մ'ըլլայ քան ժողովրդական : Սիւսեանին ալ թէ միայն իր նահանգին՝ այլ իր դարուն ամենեւնի զեմքերէն է. իր գործերը որ բողոքած է՝ թէ՛ արձակ և թէ՛ ոտանաւոր՝ մի քոնի հատարներ կը լիցեն :

Տարի մ'առաջ « Անտիոս »-ը (Տն 1905, թիւ 10-11, էջ 207) « Ալքիմ ծովացեալ » սկզբնաշխարհամբ « Առաքել վարդապետի սասցեայ » զեղեցիկ տաղ մը հրատարակեց, որուն հեղինակն է ինքն Սիւսեան :

Առաքել Սիւսեանոյ ուսումնասիրութիւնը յալորոյ ամառանք թողով՝ անշուք մը տանք ընթերցողաց հետեւեալը՝ որ « Երգ Երգոց » ի գաղափարով կոկիկ գրութեամբ մ'է :

Բանք բաղձականք ի հոգեկան մտաց՝
խամդադատմունք սիրով՝ առ հմարիտ բաղձալին Քրիստոս . առեալ յերգ երգոցն
հոգեպէս խնայմամբ :

Ահա բաղձամ քեզ ցանկալի
Պայծառտառիկ և հրաշալի,
Սիրտ իմ սիրով խանդադատի
Նուաղեալ տեսեամբ քո սքանչելի :
Բուրեւն անուշ ի փէն բըխէ
Որպէս խընկոյ ի բուրվառէ
Ջրընգունս մեր գմայլեցուսցէ
Ջերդ կինամոն և ըզհալուէ :